

ЩЕ ПРО ГЕЙНЧА (ГІНЧА).

(Бібліо- та біографічні нотатки).

У V книжці «України» за р. 1926 М. Марковський подав замітку про маловідомий твір Карла Гейнча «Powrót zaporożców z Trebizundy», якого рукопис удалося йому знайти в бібліотеці київського університету. Автор не бачив друкованого видання й не знає майже нічого про самого Гейнча. Подаємо кілька відомостей у додаток до замітки. Точна назва книжки:

Komedio-opera historyczna we 2-ch aktach, na malorosyjskim języku wierszem napisana przez Karola Heincza, pod tytułem Powrót zaporożców z Trebizundy. Kijów. W Drukarni Uniwersytetu ś. Włodzimierza. 1842.

На звороті титульного аркуша: «Печатать позволяется съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Центральный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ, Кіевъ 15 февраля 1842 года. Цензоръ А. Федотовъ-Чеховскій». Формат книжки 16,5 × 10. Сторонок (не рахуючи титульного аркуша) 2 нен. (Osoby) + 59 нум. + 9 ненум. (2 займають «Myłki w druku», решта «Regestr prenumeratow»). Усе видання досить невисоко стоїть що-до друкарської техніки. Сила помилок, пропущених рядків. Не всі в кінці перелічені. І я не дивуюсь, що рядок, якого автор замітки не зміг прочитати в рукопису («Україна», V, 75 внизу)—у книжці має такий вигляд:

Kolyb tu mojej doli riwnyi diznala,
Lastowoczko moja myła, tob ty niespiwała (5/2. 50).

На мою думку, ріwnyi можна зачислити до помилок, хоча й не виключена можливість і звичайної «нерівности» мовної, якої в самім творі досить.

Що до згадок про книжку, то вона повно названа в «Українській драматургії» М. Комарова (Одеса 1906), с. 8. А 11-й том Енциклор. powszechnej. S. Orgelbranda (1862) подає навіть відомості деякі про автора. Стаття підписана E. (Estreicher?). У ній читаємо: Кароль Гейнч є автором комедій, що про них згадує Міхал Грабовський, хвалячи за дотепні уступи і історичну точність постатів бараголів (балагулів). Вийшли вони в Бердичові, Києві і Петербурзі. Ось вони: komedyja w 1 akcie, wodevil z prawdziwego zdarzenia, p. t. Figle ułanów (1841, w. 8-ce, str. 23 i 6 i 4), потім паша, яка датована помилково 1841 роком, і третя—kom. w 2 aktach, p. t. Młodzież tegoczesna, wierszem (1841, w. 8-ce, str. 58 i 4). Цю п'єсу grano в Бердичові з великим успіхом. Гейнч висміяв у ній вуса й бороди і весь зовнішній вигляд балагулів. Ці останні, не пориваючи стосунків з ним, пообстригали собі вуса й бороди і в пакеті послали їх на подарунок авторові. Автор, будши мисливцем, звелів набити тим волоссям подушку і, давши відповідний на ній напис, призначив її для свого собаки. Дві комедії Гейнча робирає Przegląd Naukowy Warszawski, 1844, № 23.

Таким чином деяке відношення до України вони мають, принаймні послідня. Додаю ще, що в книжці частина дії відбувається на острові Kaszowarze, а не Кошоварі.

Подав П. Абрамович.

В наших руках є деякі документальні дані, що виводять Гейнча із тієї «невідомости», що про неї говорив М. Марковський, і дають змогу повніше уявити письменницьку «установку» й загальну культурну фізіономію письменника. Ми маємо на увазі в першу чергу родинну справу Гейнчів

волинського дворянського депутатського зібрання, що тепер переховується в житомирському Окрархові. Звісно, ця справа надто суха, щоб змалювати людину та оточення, але вона подає деякі безсумнівні дані генеалогічного порядку, а часом кидас невеличкий промінь і на особисте життя.

Прізвище письменника здебільшого подається «Гейнч», але зустрічається «Гінч» (відношення центральної комісії для ревізії дворянських депутатських зібрань у Києві від 28. I. 1844 та посвідчення латинською мовою 24/VI 1758 року, видане від ланцкоронського костюлу під Краковом про охрещення батька). Трапляється два рази написання «Гейнц» (одні раз сам письменник так підписався помилково, а другий раз у відношенні подільського дворянського депутатського зібрання 14/VI—1844 ч. 1766 про рід «Гейнцов»). Але найчастіше пишеться «Гейнч» чи «Heinecz».

Хто такі батьки Гейнча? 5. I. 1821 р. батько Франц-Кароль із Гіннесів Гейнч подав прохання до житомирського повітового маршалка про надання його синові Каролеві-Августові дворянських прав з метою вступити на військову службу. З цього прохання, власне кажучи, і починається використана нами справа. На підставі всього листування, нерасланого повітовим маршалком до губ. деп. зібрання, секретар складає доповідну записку, з якої видно, що рід Гейнчів віддавна мешкає на Україні, бо, напр., один із предків Олександр Гейнч, крелевецький комирник, володів 1556 року селом Піннежевичі (П'їнежевиче) Клів. повіту. 31/III—1756 року в ланцкоронському костюлі охрещений Франц-Кароль, син Івана-Кароля, полковника польського війська. Франц-Кароль носить звання «колезький радник, медико-хірургії й філософії доктор». Народився Франц-Кароль, як видно, під Краковом, бо там охрещений 1756 року. Був він довгий час, ще з 1775 року, військовим лікарем польського війська, дістав чини й нагороди від короля Станіслава-Августа. Коли саме приїхав до Житомира,—не сказано, але 1790 року вже був тут. 1793 року після 3-го поділу Польщі, «будучи определен начальством в статскую службу и исполнял поручаемые ему должности при карантинах и прочих местах». Тепер (1821 р.) прохач володіє в Житом. повіті селом Гіннесовкою, що налічує крєпаків 20 чоловічого й 28 жіночого полу. Жонатий з Кларою Загурською й має від неї двоє дітей: дочку Емілію-Францишку 15 років і сина Кароля-Августа 11 років. Отже, письменник народився 1810 року.

Ми зумисне зупинилися довше на батькові, бо він також є цікавою особою. Франц-Кароль Гейнч вважається за фундатора двох масонських лож у Житомирі: «Des ténèbres dispersées» і «Wschodu Zytomierskiego» (жіночої).

Замітка про житомирські ложі в «Кіев. Стар.» (1895)¹⁾, складена на підставі повідомлення Кустодського в газ. «Вольні»²⁾, подає правдиві дані, перемішані з вигадкою. Там говориться, що краківські масони доручили 1786 року присланому в Житомир карантинному лікареві Францишкові Гінчеві заснувати дві ложі, що їх назви дано вище. В чоловічій ложі Гінч був головою до 1814 р. Весь цей час справи житомирських лож ішли мляво, і тільки після його смерті в 1814 році, коли головою ложі став майор Лукашинський (sic!), то він надав діяльності новий напрямок, заснувавши т-во національних масонів і т. д. Значна частина цього уступу погоджується з вищенаведеними даними біографії, крім згадок про майора Лукасинського й дати смерті 1814 року. Майор Лукашинський ніколи на Волині не працював. Він був³⁾ у Варшаві організатором і проводирем „Wolnomularstwa narodowego“, що проіснувало 1819—20 рр., а потім „Towarzystwa patriotycznego“ і, врешті, мучеником прожив у тюремних льохах 46 років (1822—68), де й помер (у Шлісельбурзі), обожеволівши наостанку.

Франц-Кароль помер між 1821—27 рр., бо Кароль Гейнч у своєму проханні від 13. XI 1827 р. каже про батька, що він «od lat kilku zmarł».

¹⁾ «Сведения о масонских ложах, бывш. в Вольн. губ.», К. Ст., 1895, XI, 62—3.

²⁾ Статті Кустодського ми ще не знайшли. Так само ми не знайшли згадкою у ак. Бфремова статті В. Черговського «Масон. ложі в Житомирі», переглянувши покажчик до Вол. Епарх. Ведом.—Див. «Наше минуле», 1918. III, 7.

³⁾ Див. Aszkenezy „Lukasinski“ 2 tt, Warsz. 1908.

Тепер про самого письменника. Кароль-Август досить рано одружився, бо вже 1846 року старший його син Олександр був гусаром у Варшаві. Було в нього від першого шлюбу три сини: Олександр-Северин (пішов у гусари), Юліян-Франц, дрібний урядовець (перейшов на службу аж до томського губ. правління) і Франц-Ігнатій, учився в житомирській гімназії, а потім у 1882 році підписувався домовласником, а від другого шлюбу 1859 року народився син Антін. Чи служив Кароль-Август у війську, як це думав батько, не знаємо. Так само невідомо, що сталося з маєтком Гіпнесовкою (певно тепер зветься инакше). На всіх проханнях Кароль-Август зазначає себе мешканцем міста Житомира. Часом він виїздив із Житомира в село гостювати до своїх близьких знайомих, навіть разом зі всією родиною. Про це нам каже досить курйозне листування, що відбувалося між чинами поліції в справі стягання з нього штрафів за подання прохань на пегербовому папері. Часто бувало так, що поки його шукають у місті, то він гостює на селі, а як справа перейде до станового пристава, то Гейнч уже знов у Житомирі. Це листування показує нам топографію особистого життя Гейнча. В жовтні 1844 року гостював Гейнч у с. Рудні у пом. Домбровського (відношення житомирського поліцеймейстра від 11/X—1844 в справі стягнення 90 коп.), а в березні вже знов у Житомирі (повідомлення станового пристава 17/III 1845). У квітні-травні 1851 року Гейнч гостює в дворянки Садовської коло хутора Цмоківки (1 верста від ст. Житомир: *В. Г.*)—відношення поліціантів 30 IV 51 і 23/V 51 в справі 30 коп. 24/V 1858 року пристав Боярський повідомляє, що Гінч (*sic!*) мешкає в районі 1-ої часті (м. Житомира) в будинку Дуніна.

Останню заяву підписав Кароль Гейнч од 23 VI 1861 року в справі 2-річного сина Антона від другої жінки. Після того ніяких слідів про нього нема в справі, навіть заяви синів нічого не згадують. Можна думати, що Кароль-Август хутко після цього помер, инакше він дав-би освіту своєму снові Антонові, ато цей, як видно, був малописьменний—про це свідчить його заява, подана з Києва 17. XII 1885 (мешкав на Фундукл. вул., д. Шеделя): заяву писав не сам, а почерк підписав—цілком невіншаній; крім того помилки, навр. «дворянинъ». Оце й усі відомості біографічні.

Можливо, згодом нам пощастить одшукати більш даних. Були такі моменти в культурному житті Житомира, коли й наш письменник, напевно, брав ту чи иншу громадську участь,—це зокрема стосується до періоду від 1853 до 1859 рр., коли в Житомирі жили й працювали літератори Юзеф Крашевський, Олександр Гроза, Адам Пług, Антон Коженьовський, Едуард Мар'ян (д-р Галлі), але залишимося в надії.

Про літературну діяльність. Кароль-Август російською мовою не володів (хоча сини вже знали її). Заяви йому складають то знайомі, то урядовці, а один раз син Юліян-Франц, а Гейнч тільки підписує: от зразок: «руку приложилъ дворянинъ Карль двуименнаго Франца Карла сына Гейнцъ (*sic!*)».

«Powróót zarogózców z Trebizundu». Українську мову Гейнч знав, безперечно, добре. У п'єсі «Powróót zarogózców z Trebizundu» в нього багата, навіть барвиста українська лексика, але вірш важкий, кострубатий, крім того помічається неправильна вимова українських слів. Очевидно, просто Гейнч не справляється з метрикою. Може, прозою драма з протонароднього життя Гейнчеві далася-б краще.

Спинають увагу в цій п'єсі також, так-би мовити, звичайні реквізити української романтики. Парафразою з Падурі є слова:

„Bo nasz pamiatnyk—mohyły
Nechaj tylko lude zliczat

Wsi kurhany w Ukraini.
Kiúte okom'po rywnyni,

A ony za nas poswiedzat (с. 12).

Подібне читаємо у Шевченка:

„На тім степі скрізь могили
Стоять та сумують...“ („До Основ'яненка“).

Цю п'єсу знав і Іван Вагилевич. У своєму огляді української літератури він ось що пише про неї: ¹⁾ «К. Гейнче (sic!), поета, іздав комедію-оперу Поворот Запорозців з Требізонди (Київ 1842), де досить таланту оказує в розказах».

«*Modziez tegoczesna*». Ця комедія також має відношення до України, тільки зачинає вже вона сучасний авторові шляхетський побут. Зокрема дає сатиру на балагульщину, що панувала деякий час на Правобережній Україні. Комедія, очевидно, є дотепним голосом тверезих елементів суспільства проти дивацтв і хуліганських вибриків балагульщини.

Про неї згадує польський літератор М. Грабовський у своєму листі до Каз. Буйницького від 12. II 1842 року: ²⁾ «*Pokazywano mi jako nowość literacką dwie czy trzy sztuki teatralne nie wielkie, w przeszłym roku drukowane w Berdyczowie* ³⁾; *przeznaczone dla tamecznego teatru polskiego. W jednej występują baragoli; ta podobno była już grana. Autorem jest P. Hincz (sic!).—Komedia jest wierszem;—jakim?.. Sądzić nie mogę, bo nieczytałem; mówiono mi jednak, że są miejsca dowcipne i baragoli wystawioni z precyzją historyczną*». Далі петитом додає «*jako literacką anegdotę*» слово в слово випадок з бородами й вусами балагулів, що його т. Абрамович уже навів із Оргельбранда. Очевидно, Оргельбранд (власне, Е.) списав у Грабовського, не зазначивши джерела.

Бердичівський ярмарок міг дати письменникові і заробіток, і славу серед гулящої шляхти.

Оноурійські ярмарки тривали по 4 тижні. Михайло Чайковський про них згадує з великим піднесенням ⁴⁾: «В целой Польше и Руси не было так привольно жить какъ въ Бердичове; здесь шумно, по-шляхетски, а не по-французски, по-немецки... Уже я состарелся, а еще днем мечтаю; перед внутренним взором моим стоит он, как бы вчера только с ним расстался, и так люблю, как если бы в нем мне предстояло жить и в нем умереть».

Між передплатниками на «*Powrót zap. z Trebizundy*», між иншим, значиться балагула Вікентій Букар, поміщик із Поділля (а за иншими даними власник с. Бабина на Волині).

Подав Володимир Гнатюк.

¹⁾ Руська письменність, III, 1, Львів 1913 с. 377.

²⁾ *Congrespondencja literacka*, Wilno 1842, t. 1, 29.

³⁾ Може, так чин., вказівка Естрайхера й Оргельбранда на Київ безпідставна.

⁴⁾ „Записка Михайла Чайковского“. Р. Ст. 1895, XI, 175.